
Despre biserică și școală în anul Marii Uniri

Iosif UILACAN

Cuvinte cheie: problema națională, școala, biserica, Transilvania, maghiarizare, Marele Război.

Mots-clés : le problème national, l'école, l'église, Transylvanie, la magyarisation, la Grande Guerre.

Am ales să fac o comunicare cu acest titlu¹, pentru că cele două instituții au avut o contribuție majoră în drumul făcut de națiunea română din Transilvania spre împlinirea idealului Marii Uniri. Biserica, prin credincioși, „mădulare fiecare în parte”, este Trupul Mântuitorului. Ea este Împărăția lui Dumnezeu într-o lume terestră, nedesăvârșită, lume care din secolul al XVIII-lea tinde să se centreze pe făptură, depărtându-se de Creator. Nu aspectele religioase ne interesează însă, în primul rând, ci poziția Bisericii în problematica națională. Un principiu, devenit adevăr istoric la începutul secolului al XX-lea, este autodefinirea națiunilor. Popoarele, devenite națiuni, își revendică deplina viață națională, în cadrul unui stat național. Așadar, ce și cât au făcut bisericile românești din Transilvania în această direcție? Care a fost starea învățământului în limba română în anul 1918?

Biserica Ortodoxă își avea sediul Mitropoliei la Sibiu, fiind organizată în conformitate cu „Statutul organic”, adoptat în anul 1868. În administrarea ei se aplica principiul sinodalității. Legea IX/1868 îi recunoștea autonomia, însă monarhul avea drept de inspecție supremă, prin guvernul regesc. Parohiile ortodoxe din comitatul Bistrița-Năsăud făceau parte din Protopresbiteratul Bistriței, care depindea direct de Arhiepiscopia Transilvaniei; în anul 1914 protopresbiteratul avea 22 parohii matre și 24 filii.

În anul 1918, mitropolit al Bisericii Ortodoxe din Transilvania era Vasile Mangra. Implicat în mișcarea națională, cu merite incontestabile în perioada Memorandului, Vasile Mangra (1850-1918) va adopta o poziție dizidentă în Partidul Național Român, pentru a se înscrie mai apoi, în anul 1910, în Partidul Național al Muncii, partid condus de contele Ștefan Tisza. O carieră politică discutabilă, care poate indica un intelectual decis să răzbească fără prea multe frământări de conștiință spre vârful societății. Politică și religie, lumesc și divin, aceștia sunt polii de care a fost atras și între care a pendulat Vasile Mangra. În anul 1900, Vasile Mangra a fost ales vicar episcopesc la Oradea, episcop al Aradului în 1902 – alegere neconfirmată de monarh – arhiepiscop și mitropolit al Bisericii Ortodoxe din Transilvania de la jumătatea anului 1916; confirmat de suveran în luna septembrie 1916². Taxat ca trădător în presa națională, Vasile Mangra a condus Mitropolia Transilvaniei în cea mai grea perioadă din întreaga ei existență de până atunci, în climatul politic tensionat provocat de intrarea României în războiul împotriva Austro-Ungariei.

La Sinodul arhidiecezan din luna mai 1918, Consistoriul arhidiecezan ca senat bisericesc a prezentat o dare de seamă pe ultimii doi ani, insistând asupra consecințelor ofensivei armatei române în Transilvania, de la sfârșitul lunii august-începutul lunii septembrie 1916. Situația din Arhiepiscopia Transilvaniei era următoarea: 92 de preoți ortodocși dispăruseră odată cu retragerea armatei române, 45 de preoți au fost

1 Textul de față a fost subiectul unei comunicări la colocolviul „Generația Marii Uniri: atitudini, mentalități, comportamente”, din 26-27 aprilie 2018, Bistrița.

2 VASILIE MANGRA, în „Telegraful Român”, LXVI, nr. 104 din 4/17 octombrie 1918.

arestați de către autoritățile austro-ungare, iar 97 au fost internați. De asemenea, un număr însemnat de credincioși fuseseră reținuți, arestați sau internați. Din mai multe biserici se confiscaseră documente, printre care și cărți de cult. În Protopresbiteratul Trei Scaune credincioșii ortodocși din mai multe comune au fost obligați să treacă la altă confesiune. Pentru acest lucru trebuia întocmit un raport special. În urma intervenției Consistoriului arhidiecezan pe lângă ministrul de culte și instrucțiune publică, fuseseră eliberați 64 de preoți, dintre cei internați. La data raportului, în mai 1918, se mai aflau internați la Sopron sau în alte părți din Ungaria 33 de preoți. Dintre cei 45 de preoți arestați, mai erau deținuți 16. Între timp, din cei dispăruți în 1916 se reîntorseseră șase, care au fost și arestați. Patru dintre aceștia fuseseră puși în libertate după patru luni. Unul fusese condamnat la 2 ani și 6 luni închisoare, iar celălalt fusese internat la Sopron³.

Biserica Greco-Catolică a fost ridicată la rangul de mitropolie în anul 1853. Mitropolia de Alba Iulia și Făgăraș avea sediul la Blaj, depinzând direct de Sfântul Scaun; avea trei episcopii: Oradea, Gherla și Lugoj. În luna ianuarie 1918, după 23 de ani de păstorie, s-a stins arhiepiscopul și mitropolitul Victor Mihályi de Apșa. Până la alegerea și confirmarea noului mitropolit, fapt care se va dovedi cu neputință în anul 1918, deciziile mai importante vor fi luate de plenul episcopilor greco-catolici, prezidat de episcopul de Oradea, Demetriu Radu, în calitate de senior al episcopilor uniți.

În comitatul Bistrița-Năsăud românii erau majoritar greco-catolici. Vicariatul Rodnei, constituit încă din anul 1786, reunea parohiile greco-catolice, 38 la număr, din regiunea fostului regiment de graniță. Sediul vicariatului era la Năsăud. Alte 16 parohii din jurul Bistriței formau Protopopiatul greco-catolic Bistrița⁴. Atât Vicariatul Rodnei cât și Protopopiatul greco-catolic Bistrița se subordonau Episcopiei Gherla. Noul episcop de Gherla, Iuliu Hossu, a fost instalat în decembrie 1917. El s-a născut la 30 ianuarie 1885 în Milaș, azi localitate în județul Bistrița-Năsăud. Activitatea sa din anul 1918 este și unul dintre scopurile demersului de față.

Ierarhii ortodocși sau greco-catolici din Transilvania au fost puși în fața unor realități istorice pe care nu aveau cum să le determine, dar față de care s-au simțit obligați să-și precizeze poziția, prin diverse acte și circulare: începutul războiului declarat de Austro-Ungaria în 1914, intrarea României în război în anul 1916, rechiziționarea clopotelor etc. Nu este subiectul lucrării de față a face judecăți de valoare în probleme atât de delicate. Declarațiilor de fidelitate față de „patrie” nu le vom acorda mare atenție. Ne vom mărgini la faptele mai importante din anul 1918, în care a fost implicată Biserica. Ele au o semnificație națională. Unele dintre acestea au fost comune celor două biserici. De exemplu: controlul preventiv prin comisari guvernamentali și desființarea școlilor confesionale românești din zona de graniță.

Biserica Unită a fost nevoită să ia poziție în anul 1918 în problema „autonomiei catolice”, a preparandiilor și liceelor românești, precum și a școlilor primare amenințate de decizia lui Albert Apponyi de constituire a „graniței culturale”. Biserica Ortodoxă era încă și mai amenințată de tăvălugul etatizării școlilor confesionale, majoritatea celor vizate de această măsură aflându-se în Arhiepiscopia Transilvaniei. Subordonarea școlilor populare față de biserică a răspuns cerințelor unui învățământ în limba română, bazat pe morala creștină. Acestea sunt și temele mai importante care fac obiectul comunicării de față. Să mai menționăm că guvernul Wekerle avea pregătit, în toamna anului 1918, un proiect de înființare a unei episcopii ortodoxe maghiare!

Autonomia bisericilor românești

a. Autonomia catolică. Proiectul de lege în acest sens îi aparține ministrului de culte și instrucțiune publică Albert Apponyi, în linii mari fiind cunoscut de episcopii greco-catolici, care au luat o primă poziție într-o conferință ținută în 22-23 august 1917. Proiectul ministerial a fost publicat în nr. 1 din 3 ianuarie 1918 al ziarului *Unirea* din Blaj, unde se făcea remarca că: „de biserică noastră nu se pomenește nimic. E pur și simplu absorbită în cadrele autonomiei catolice”. Proiectul de lege garanta autonomia Bisericii Catolice din Ungaria, cu menținerea dreptului de patronat al statului, dreptul de a dispune în probleme religioase, școlare și de avere etc. Pentru exercitarea autonomiei urma să ia ființă un organism autonom etc.⁵

3 *Sinodul Arhidiecezan. Raportul Consistoriului Arhidiecezan plenar*, în „Telegraful Român”, LXVI, nr. 53 din 15/28 mai 1918.

4 Vezi pe larg sub semnătura autorului, în „Revista Bistriței”, XXI/2, 2007, *Biserica în perioada comitatului Bistrița-Năsăud (1876-1918)*.

5 *Autonomia catolică*, în „Unirea”, XXVIII, nr. 1 din 3 ianuarie 1918.